

УДК 342.951.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.128>

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В ДОКТРИНІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Жаровська І.М.,

*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3821-8120>e-mail: irazhar@ukr.net

Жаровська І.М. Правова природа інституту конституційної скарги в доктрині конституціоналізму.

У статті здійснено спробу комплексно визначити правової природи інституту конституційної скарги у доктрині конституціоналізму.

Вказано, що правова природа конституційної скарги обґрунтовується на засадах конституційного права та правової держави, виступає як важливий засіб правового захисту конституційних прав і свобод громадян. Вона сприяє забезпеченню принципу верховенства права, правової влади та контролю за дотриманням норм Конституції. Конституційна скарга має важливе значення у забезпеченні конституційного ладу та функціонування правової системи країни.

Зазначено, що конституціоналізм сприяє розвитку демократичних принципів, включаючи принципи представницької влади, участі громадян у прийнятті важливих рішень та розвитку громадянського суспільства, Конституція є основним законом, що забезпечує легітимність і правовий фундамент для діяльності органів державної влади. В основі доктрини конституціоналізму визначеним є припущення, що влада має потенціал для зловживання і порушення прав громадян, тому вона ставить перед собою завдання обмежити владу шляхом чіткого визначення компетенцій та обов'язків різних гілок влади, а також встановлення механізмів контролю за їх виконанням.

Мотивовано, що оновлення механізмів конституціоналізму проявляється в тому, що на відміну від класичної моделі, де лише державний органи мав право звертатися до Конституційного Суду, держави тепер часто надають окремим особам право поставити під сумнів конституційність нормативного чи індивідуального акта.

Визначено, що правова природа конституціоналізму проявляється в тому, що конституційна скарга характеризується наступним: виступає як механізм контролю з боку громадянського суспільства; є засобом досягнення принципу справедливості, котрий є головною запорукою демократії та правової держави; репрезентується

доктрина людиноцентризму, що означає акцент на людині, її правах, свободах та інтересах; наділена потенціалом підтримати високий рівень, перманентне значення Конституції у правовій системі; втілює вимогу належної юридичної визначеності правових норм.

Ключові слова: конституціоналізм, конституційна скарга, Конституція, Конституційний суд України, конституційність, справедливість, верховенство права, конституційні права, правова політика, механізм контролю, особистість, громадськість.

Zharovska I.M. The legal nature of the institution of a constitutional complaint in the doctrine of constitutionalism.

The article attempts to comprehensively determine the legal nature of the institution of a constitutional complaint in the doctrine of constitutionalism.

It is indicated that the legal nature of the constitutional complaint is based on the principles of constitutional law and the rule of law, and acts as an important means of legal protection of the constitutional rights and freedoms of citizens. It contributes to ensuring the principle of the rule of law, legal authority and control over compliance with the norms of the Constitution. A constitutional complaint is important in ensuring the constitutional order and functioning of the country's legal system.

It is noted that constitutionalism promotes the development of democratic principles, including the principles of representative power, citizen participation in making important decisions, and the development of civil society. The Constitution is the main law that provides legitimacy and legal foundation for the activities of state authorities. The basis of the doctrine of constitutionalism is the assumption that the government has the potential to abuse and violate the rights of citizens, therefore it sets itself the task of limiting the power by clearly defining the competencies and duties of various branches of government, as well as establishing mechanisms for monitoring their implementation.

It is motivated that the renewal of the mechanisms of constitutionalism is manifested in the fact that, unlike the classical model, where only state bodies had the right to appeal to the Constitutional Court, states now often grant individuals the right to question the constitutionality of a normative or individual act.

It was determined that the legal nature of constitutionalism is manifested in the fact that a constitutional complaint is characterized by the following: acts as a control mechanism on the part of civil society; is a means of achieving the principle of justice, which is the main guarantee of democracy and the rule of law; the doctrine of anthropocentrism is represented, which means an emphasis on the person, his rights, freedoms and interests; endowed with the potential to support the high level, permanent importance of the Constitution in the legal system; embodies the requirement of proper legal certainty of legal norms.

Key words: constitutionalism, constitutional complaint, Constitution, Constitutional Court of Ukraine, constitutionality, justice, rule of law, constitutional rights, legal policy, control mechanism, personality, public.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження доктрини конституціоналізму в сучасному світі важлива з кількох причин. Захист прав та свобод громадян у сучасному суспільстві є однією з вихідних завдань, встановлює основи правової системи, яка забезпечує цей захист через обмеження влади та чітке визначення прав та обов'язків громадян. Також така доктрина є невід'ємною частиною демократичного устрою суспільства, гарантує, що влада не стає деспотичною, а державні інституції діють у межах закону та вимог верховенства права.

Зростаюча взаємодія між країнами у сфері політики, економіки та культури робить успішним розуміння загальних принципів конституціоналізму, вказане сприяє виробленню міжнародних стандартів та норм, які можуть країнам працювати разом на основі спільних цінностей. Конституціоналізм встановлює механізми, які мінімізують ризик корупції та зловживання владою, забезпечує прозорість та відкритість в управлінні державними ресурсами. Таким чином, дослідження конституціоналізму є надзвичайно важливим для підтримки правової держави, захисту прав громадян та забезпечення стійкого та демократичного розвитку суспільства.

Суспільство постійно змінюється, і законодавство повинно пристосовуватися до нових викликів і реалій. Дослідження конституціоналізму слід спрямувати у сферу адаптації правових норм до поточних потреб та тенденцій, одним з новітніх механізмів такої адаптації є інститут конституційної скарги.

Стан дослідження. Проблеми формування належної доктрини конституціоналізму, забезпечення верховенства права, справедливості, визначеності правової політики, у тому числі через застосування інституту конституційної скарги досліджували науковці як конституційно-правового так і теоретико-правового спрямування. З поміж них слід відзначити напрацювання Ю. Бисаги, Д. Белова, В. Заборовського, Л. Дешко, В. Ковальчука, Н. Ортинської, Т. Гарасиміва та ін.

Проте, враховуючи відносну новизну досліджуваного конституційно-правового інституту, виникає необхідність додаткового наукового аналізу сутності і проявів такого механізму в сучасних умовах формування державності.

Мета статті полягає у визначення правової природи інституту конституційної скарги у доктрині конституціоналізму.

Виклад основних положень. Історія Європи кінця 20 – початку 21 ст засвідчила закріплення ідей конституціоналізму не тільки в правовій думці, а й в реальному та дієвому обмеженні державної влади. Конституціоналізм – це політична доктрина, яка визнає, що державна влада повинна бути обмежена Конституцією, де основною засадою встановлено захист прав та свобод індивідів та суспільства від можливих зловживань влади. Ця доктрина ставить собі за мету забезпечити баланс між потребами суспільства та правами окремих осіб, забезпечуючи стабільність та законність у діяльності органів державної влади. Сучасний конституціоналізм обов'язковим складником вимагає дотримання парадигми захисту прав і свобод людини.

Важливо підкреслити, що цей принцип не обмежується конкретними національними контекстами чи розвитком. Натомість, він є загальносвітовим явищем, що є характерною рисою багатьох країн західної демократії, ідеї конституціоналізму важливі не тільки для окремих країн, але і для всього світу.

Dainius Žalimas у вказаному контексті доводить, що Конституція, як *ius supremum* – вищий закон, закріплює основні права, які випливають з природи людини. Внутрішня природа людини правам надається фундаментальний конституційний статус, тобто є гарантія того, що права не будуть заборонені будь-якою владою. Також науковець аргументує, що світовий досвід демократичних країн свідчить про те, що охорона Конституції та закріплених у ній цінностей, включаючи права та свободи людини, забезпечується найкращим чином шляхом судового конституційного контролю. З другої половини 20 ст., після в демократичному світі загальноновизнано важливість конституційного контролю та конституційні суди (або аналогічні установи, на які покладено конституційний контроль) стали ефективними

механізм забезпечення конституційного ладу в житті держав і захисту суспільства проти зловживання владою державними органами, інститут конституційного контролю має стати неодмінним елементом будь-якої конституційної системи [1].

В основі доктрини конституціоналізму визначеним є припущення, що влада має потенціал для зловживання і порушення прав громадян, тому вона ставить перед собою завдання обмежити владу шляхом чіткого визначення компетенцій та обов'язків різних гілок влади, а також встановлення механізмів контролю за їх виконанням. Також ця доктрина намагається впровадити інструменти та механізми, що запобігають недотриманню закону, в тому числі норм, встановлених у конституції, що може бути здійснено шляхом судового контролю, публічного обговорення, а також інших правових інструментів.

Конституціоналізм сприяє розвитку демократичних принципів, включаючи принципи представницької влади, участі громадян у прийнятті важливих рішень та розвитку громадянського суспільства, Конституція є основним законом, що забезпечує легітимність і правовий фундамент для діяльності органів державної влади.

Оновлення механізмів конституціоналізму проявляється в тому, що на відміну від класичної моделі, де лише державні органи мав право звертатися до Конституційного Суду, держави тепер часто надають окремим особам право поставити під сумнів конституційність нормативного чи індивідуального акта.

У сучасному європейському правовому просторі конституційна скарга набула особливого значення як ефективний процесуальний механізм захисту прав та свобод, закріплених у Конституції для кожної людини. Цей інструмент, спираючись на принципи правової держави, набув частоти та важливості в судовій практиці, оскільки виступає «однією з форм правова діяльність щодо захисту конституційних прав громадян у конституційному ладі» [2]

У контексті більш широких перетворень у сучасному суспільстві ці тенденції стають окремою загальною зміною ставлення до особистості. Конституційна скарга служить не тільки механізмом регулювання конкретних правових ситуацій, але і виражає суттєву трансформацію розвитку між індивідами та державою в сучасних суспільних умовах.

Таким чином, можна констатувати, що конституційна скарга виявляє не тільки правові аспекти, але й глибинні соціокультурні та політичні зруйнування, що притаманні сучасному європейському суспільству, вказаний процесуальний механізм відкриває шлях до більш глибокого розуміння та захисту прав людини, визначаючи новий статус особистості в юридичній парадигмі.

В розумінні доктрини конституціоналізму, індивідуальна конституційна скарга вважається

спеціальним засобом правового захисту, котра надання можливості особі, яка вважає, що виконано їй конституційні права порушено, звернутися до органу, відповідального за конституційну юстицію, і вимагати перевірки рішення, прийняті органом державної влади.

В національній правовій системі, під конституційною скаргою розуміють правовий механізм, який дає громадянам чи органам державної влади можливість звертатися до конституційного суду з питаннями про конституційність (відповідність Конституції) нормативного акта, прийнятого державним органом. Правом такого механізму наділений Конституційний суд України відповідно до п. 9 ст 7 ЗУ «Про Конституційний суд України» через надання повноваження «вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України»[3]

Цей юридичний інструмент базується на принципах правової держави, де державні органи та посадові особи повинні діяти в рамках закону та використовувати конституційні норми. Конституційна скарга виступає як механізм корегування можливих порушень цих принципів.

Конституційна скарга як процесуальний інструмент забезпечує можливість громадянам та організаціям захистити свої права від можливих порушень з боку державних органів чи посадових осіб, таким чином, вона показує суттєвий аспект правової системи, яка сталася в забезпеченні механізмів захисту конституційних норм і прав громадян.

Визначимо правову природу цього явища.

По-перше, конституційна скарга виступає як механізм контролю з боку громадянського суспільства. Перевірка рішень органів влади на конституційність є ключовою правовою складовою сучасної держави, ця процедура показує принцип верховенства права та забезпечує нагляд за виконанням норм та стандартів які мають найвищу аксіологічну цінність для суспільства.

Головною сутністю є забезпечення відповідності нормативних (владних) актів закону та конституційним нормам, що дозволяє уникнути можливих зловживань владою та гарантує права та свободи громадян.

Цей механізм також служить як засіб контролю за дотриманням принципу розділення влади. Він надає можливість судовій системі та контролюючим іншим органам та, у разі необхідності, виправляти неправомірні перевірені дії чи рішення владних структур. Таким чином, перевірка рішень органів влади є невідповідним елементом правової системи, що забезпечує правову дисципліну, гарантує дотримання законів та консти-

туційних принципів та забезпечення належного функціонування влади.

По-друге, конституційна скарга є засобом досягнення принципу справедливості, котрий є головною запорукою демократії та правової держави, яка гарантує кожному громадянину чесне, об'єктивне та справедливе розгляд його справи перед судом та відповідність винесеного рішення моральності та концептам праведності, що існують в конкретний етап розвитку соціуму. Конституційна скарга дозволяє уникнути можливих нерівностей, дискримінації та недостатньо обґрунтованих випадків, виступає інструментом для забезпечення правосуддя та принципу справедливості в правовій системі, а також гарантує, що кожна особа може користуватися захистом від порушення своїх прав. Тут слід погодитися з представниками закарпатської школи права в тому, що «запровадження поняття (інституту) конституційної скарги сприяло вдосконаленню національного механізму захисту прав людини» [4]

По-третє, через інститут конституційної скарги репрезентується доктрина людиноцентризму, котра означає, що в центрі уваги стоїть людина, її права, свободи та інтереси. Конституційна скарга дозволяє громадянам захистити свої конституційні права в особливий спосіб та звільнитися від можливих порушень соціальних та правових норм. Як вказують німецькі експерти: «конституційний суд робить безпосередній внесок у зміцнення фундаментальних прав осіб проти національних органів влади в загальній системі європейського правового порядку» [5]

Цей інститут створений для забезпечення можливості кожного індивіда захищати свої права перед владними структурами, і він відображає інтереси та гідність людини в правовій системі. Завдяки конституційній скарзі громадяни мають можливість бути не тільки об'єктами, але й суб'єктами владної діяльності, учасниками юридичної практики, визначниками належності правового регулювання.

По-четверте, правова природа конституційної скарги проявляється в тому, що вона має потенціал підтримати високий рівень, перманентне значення Конституції у правовій системі. Цей правовий інструмент надає суб'єктам правовідносини можливість надати компетентним судовим органам конституційної юрисдикції претензію про неконституційність певного нормативного акта, таким чином у перспективі гарантуючи, що в подальшому всі правореалізаційні дії будуть відповідати аксіологічним положенням, котрі містяться в Основному законі.

Науковці Індонезії вказують у цьому контексті, що унікальність конституційної скарги полягає в «існуванні окремого інституту, який спеціально захищає гідність Конституції» [6]

Важливо відзначити, що рішення, прийняте за результатами розгляду конституційної скарги, є обов'язковим для виконання та має важливе значення для забезпечення правового порядку та конституційної легітимності. Конституційна скарга, таким чином, є елементом правової системи, що сприяє забезпеченню верховенства Конституції як основного закону держави.

По-п'яте, шляхом використання потенціалу інституту конституційної скарги втілюється парадигма належної юридичної визначеності правових норм, він сприяє формуванню правової визначеності шляхом забезпечення чіткого та однозначного інтерпретування норм Конституції та інших законодавчих актів, досліджуваний інструмент надає можливість судам, зокрема конституційним, визначати відповідність законів та дій владних органів Конституції.

Шляхом розгляду конституційних скарг суди встановлюють чи дотримуються оспорювані акти норм конституційного ладу, чи не порушують права та свободи громадян, що сприяє уникненню неоднозначностей та розбіжностей у тлумаченні законів та конституційних норм, тому конституційна скарга важливим чином сприяє удосконаленню правової системи, роблячи її більш точною, чіткою та передбачуваною. Цей механізм дозволяє підтримувати стабільність та правову визначеність в суспільстві, що є важливим для забезпечення прав та свобод громадян.

Висновок. Правова природа конституційної скарги обґрунтовується на засадах конституційного права та правової держави, виступає як важливий засіб правового захисту конституційних прав і свобод громадян. Вона сприяє забезпеченню принципу верховенства права, правової влади та контролю за дотриманням норм Конституції. Конституційна скарга має важливе значення у забезпеченні конституційного ладу та функціонування правової системи країни.

Визначено, що правова природа конституціо-налізму проявляється в тому, що конституційна скарга характеризується наступним: виступає як механізм контролю з боку громадянського суспільства; є засобом досягнення принципу справедливості, котрий є головною запорукою демократії та правової держави; репрезентується доктрина людиноцентризму, що означає акцент на людині, її правах, свободах та інтересах; наділена потенціалом підтримати високий рівень, перманентне значення Конституції у правовій системі; втілює вимогу належної юридичної визначеності правових норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Žalimas D. The individual constitutional complaint as an effective instrument for the development of human rights protection and

- constitutionalism IV Judicial Forum, Kiev (Ukraine), 1-2 October, 2015. URL: <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2016/07/2015-10-02-individualcomplaint-kiev.pdf>.
2. Palguna, I Gede Dewa. Pengaduan Konstitusional (Constitutional Complaint) Upaya Hukum terhadap pelanggaran hak-hak konstitusional warga negara. Jakarta: Sinar Grafika. 2013.
 3. Про Конституційний Суд України: закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017, № 35, ст. 376.
 4. Dshko L, Bysaga Y, Zaborovskyy V. Protection of human rights by the constitutional court of Ukraine in the field of health care. *Georgian Medical News*. 2019 Sep(294):165-171. PMID: 31687971.
 5. Avbelj M. The Federal Constitutional Court Rules for a Bright Future of Constitutional Pluralism. *German Law Journal*. 2020 Vol. 21 , Is. S1: Right to be forgotten BVerfG judgment, P. 27–30. DOI: <https://doi.org/10.1017/glj.2020.13>.
 6. Asdhie B., E. Ista Kewenangan Mahkamah Konstitusi Dalam Perlindungan Hak Konstitusional Warga Negara Melalui Konstitusional Complaint. *De Lega Lata*. 2019. № 2(4). P. 160–174. DOI: <https://doi.org/10.30596/dll.v4i2.3174>.
 7. Белов Д.М., Белова М.В., Пирого І.С. Докази та доказування в конституційному судочинстві: доктринальні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2023. С. 626–632.
 8. Белов Д.М., Белова М.В. Доказування в конституційному судочинстві: питання методологічних засад. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 74(6). 2022. С. 44–49.
 9. Белов Д.М., Белова М.В. Доказ в конституційному судочинстві: концептуальні засади. *Аналітично-порівняльне право*. № 6. 2022. С. 37–42.
 10. Белов Д.М. Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 74. С. 85–90.